

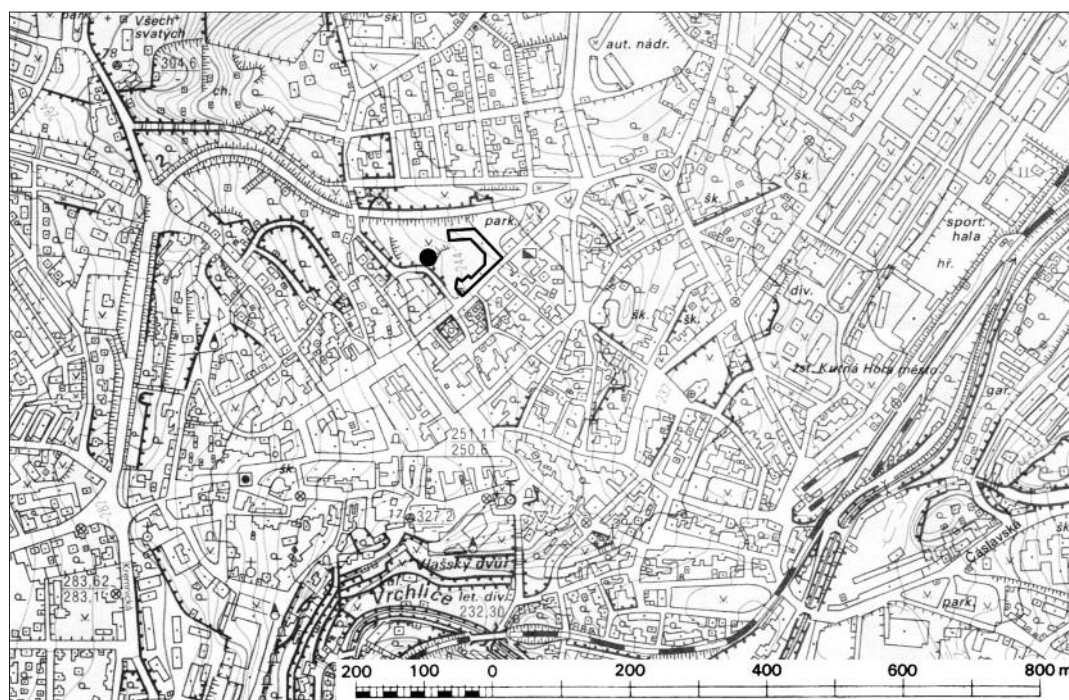
PRODUKCE TECHNICKÉ KERAMIKY V PODMÍNKÁCH KUTNÉ HORY 14. STOLETÍ

Jarmila Valentová

Při rozsáhlých archeologických výzkumech složitých souvrství historických jader měst není získání enormního množství středověké keramiky ničím neobvyklým. Je však překvapivé objevit početné nezvyklou kumulaci keramiky jednoho druhu na nepatrné ploše a téměř pod povrchem, jak se v roce 1986 stalo při severním okraji hradebního pásma historického jádra Kutné Hory (*obr. 1*). Při parkových úpravách bývalé barokní zahrady u kláštera Voršilek spočívajících také v urovnávání zatravněného povrchu pomocí mechanizace byl narušen středověký terén, pokrytý jen slabým hlinitým nadloží pod vrstvou drnu (*Valentová 1989, 92*). Jak se později ukázalo, byl to zřejmě důsledek barokních manipulací s terénem, kdy se budováním terasovitých stupňů zahrady úroveň středověkého terénu ocitla buď pod mocným příkrovem hlíny, nebo byla naopak téměř obnažena. Na odkrytou situaci upozornil náhodný, leč nápadný nález většího počtu keramických zlomků shodného typu, figurujícího v odborné literatuře pod názvem tyglíkovitá lampička (*Skružný 1969*).

V místě nálezů byly položeny ručně hloubené sondy I a II (*obr. 2*) s účelem ověřit, zda zlomky pocházejí z původního nálezového kontextu, jak signalizovala jejich identičnost, nebo zda jde jen o sekundární uložení v důsledku častých transferů terénů v městském prostředí. Výzkum zajišťovalo Okresní muzeum v Kutné Hoře, kde je materiál ze sond uložen pod inv. čísly K 24 043–27 000.

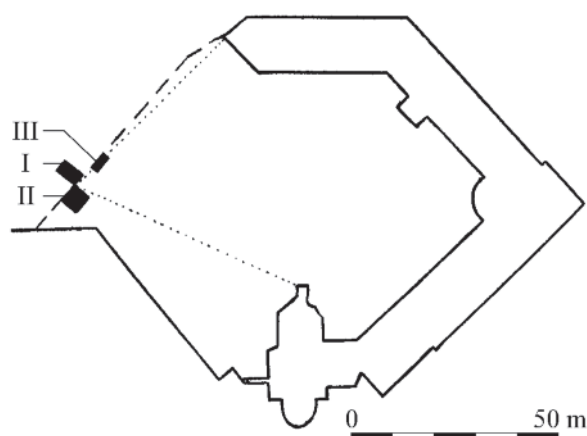
Obě sondy položené asi 60 m severozápadně klášterní kaple při ohrazení klášterního nádvoří poblíž lo-
mu ulice Zvonařské odkryly zhruba 30 cm pod drnem celkem 25 m² středověkého terénu (*obr. 2*). Sonda I

Obr. 1. Kutná Hora, poloha naleziště u severního pásma hradeb na pozemcích kláštera Voršilek; výřez ze ZM 1:10 000, 13-32-15

odhalila sesutou hromadu tyglíkovitých lampiček, jejíž vrchol byl zřejmě zachycen a rozvlečen při úpravách parkových ploch mechanizací (*obr. 3*). Počet 9 300 velkých fragmentů těchto masivních nádobek a další nálezy okolnosti dovolují interpretovat situaci v prostoru u hradeb jako doklad lokální specializované hrnčířské produkce. S dalšími jedinci nalezenými v přiléhající sondě II dosáhl počet identických fragmentů pozoruhodné výše 51 000 zlomků.

Severovýchodně byla později položena sonda III (2×5 m) za účelem zjištění morfologie terénu v okolí sond I a II (*obr. 2*). Profil sondy ukázal pod 30–40 cm záhonové hlíny barokní úroveň terénu, pokrytou bělavou stavební ssutí z doby stavby kláštera. Pod ní ležela slabá světle hnědá hlinitá vrstva se sporadickými zlomky středověké keramiky a pak tmavší hnědá hlinitá vrstva s mazanicí a s keramikou převážně staršího 14. století nasedající v hloubce 90 cm již na žlutorezavé podloží.

Obr. 2. Kutná Hora, pozemek kláštera Voršilek. Rozmístění sond I–III v letech 1986–1988

OKOLNOSTI NÁLEZU

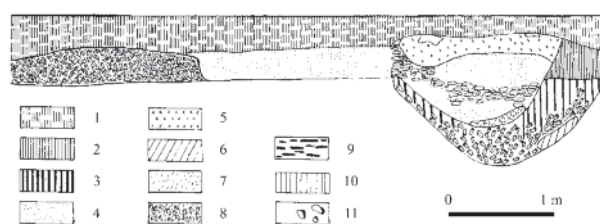
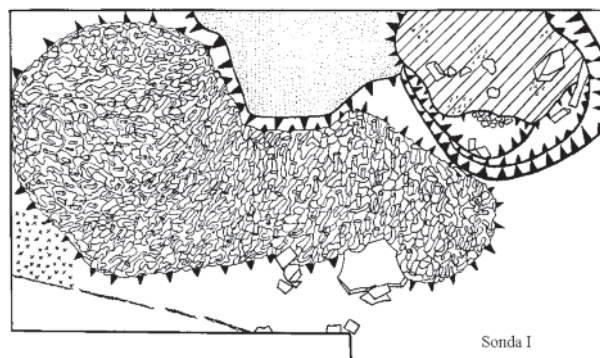
Sonda I měla rozměry 520×360 cm. Tyglíkovité lampičky byly nakupeny na původním středověkém terénu, který zde téměř výhradně tvořil mírně udusaný prostor snad nadzemního přístřešku, čemuž nasvědčovala i zřetelná tmavě probarvená přímá linie rysující se na dně sondy ve východním rohu (*obr. 4*). Byla lemována větším počtem železných tesařských hřebů (15 ks) a mohla být stopou stěny případné lehké dřevěné stavby. Úroveň středověkého terénu ležela asi 50 cm pod současným povrchem. Vedle hromady keramiky se nalézala mocná křa prosátého písku (30–35 cm), táhnoucí se až k hluboké zhruba kruhové jámě o průměru asi 2 m v západním rohu sondy, zahloubené do žlutorezavého sprašovitého podloží. Na dně jámy byl zjištěn blok výrazně plastického šedozele-

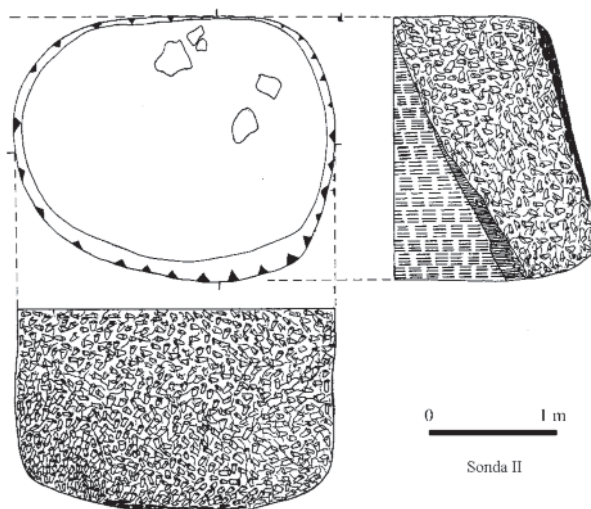
Obr. 3. Kutná Hora, pozemek kláštera Voršilek. Pohled na jihozápadní profil sondy I

ného jílu a její spodní část byla zaplněna jen mírně poškozenými kusy tyglíkovitých lampiček. V mladším období (snad v 15.–16. stol. dle úlomků glazované keramiky v zásypu) jámu zčásti narušil druhotný zásah, snad zakopání mrtvého zvířete dle množství kostí na dně nové mělčí jámy a záhozu pískem, oblázky a většími valouny. Původní jámu částečně překrývala silně propálená mazaniceová kra.

Sonda II (400×300 cm) navazovala severním rohem na jižní roh sondy I (obr. 2). Převážně ji vyplňoval půdorys zhruba oválné jámy (250×210 cm) zahluobené 120–160 cm pod dnešní úroveň zřejmě v původně svažitém terénu dorovnaném barokními úpravami. Severní část jámy se tak objevila hned pod drnem, zatímco k jihu klesající svah měl za následek zachycení jejího jižního okraje až v hloubce 90 cm (obr. 5). Jáma byla až po okraj vyplněna stlačenou masou do sebe vklíněných fragmentů lampiček, slabě promísených s tmavou mastnou hlínou, v počtu zhruba 42 000 jedinců (obr. 6). Asi 20–25 cm nade dnem jámy se zachoval téměř dutý prostor jen s nepatrně poškozenými lampičkami, s kusy spáleného dřeva a vrstvou uhlíků. Mezi množstvím atypických železných zlomků u dna byly nalezeny i zlomky železných dveřních pantů, klíčů, část dveřního zámku, dvě desítky hřebů, skoba, opasková zápona s trnem, tři ploché železné nástroje ve tvaru klínku a železné kladívko s hranatým otvorem. Někým svědkem dávné události mohl být bezesporu kus ohořelé voskové svíce, nacházející se v této změti na dně. V nalezeném keramickém souboru z objektu, který mohl být dle našich představ např. sklípkem-skladem, nechybí ani doklady běžné užitkové keramiky (1 030 ks), kahan s dutým středovým válcem, četné zlomky dalších kahanů (33 ks) a malý trojboký tygl. Pozoruhodným nálezem jsou dva ploché kostěné nástroje nožovitěho typu. Jeden z nich, o délce 7 cm, oboustranně ohlazený s otvorem k zavěšení nebo k umístění nýtu, připomíná středověkou hrnčířskou čepel, mohl však být užíván i jiným způsobem. Druhý nástroj je hrotitý.

Obr. 4. Kutná Hora, pozemek kláštera Voršilek. Sonda I s JZ profilem. 1 – humus; 2 – hnědá hlinitá; 3 – sytá černá hlinitá; 4 – písek; 5 – propálená s mazanicí; 6 – jíl; 7 – zvířecí kosti; 8 – keramika; 9 – uhlíky, spálené dřevo; 10 – světlehnědá hlinitá; 11 – kameny

Obr. 5. Kutná Hora, pozemek kláštera Voršilek. Sonda II se SV a JV profilem

KERAMIKA ZE SONDY I A II

Bližší chronologické zařazení nálezu umožňuje běžná, spíše stolní keramika, z větší části objevená v sklípkovité jámě v sondě II. Její menší množství bylo nalezeno i v sondě I, poněkud pod sesutou hromadou tyglíkovitých lampiček. Užitková keramika v počtu necelých 1200 zlomků představuje jen asi 2,3 % z celkového množství keramických nálezů, nepřihlížíme-li ke sporadickým mladším zlomkům nalezeným těsně pod drnem a v mladším zásahu v sondě I. Vzhledem k tomu, že mezi keramikou provázející kumulace tyglíkovitých lampiček ze sondy I a II nebyly zjištěny chronologické rozdíly, je dále popsána jako jediný sou-

Obr. 6. Kutná Hora, pozemek kláštera Voršilek. Sonda II v průběhu výzkumu

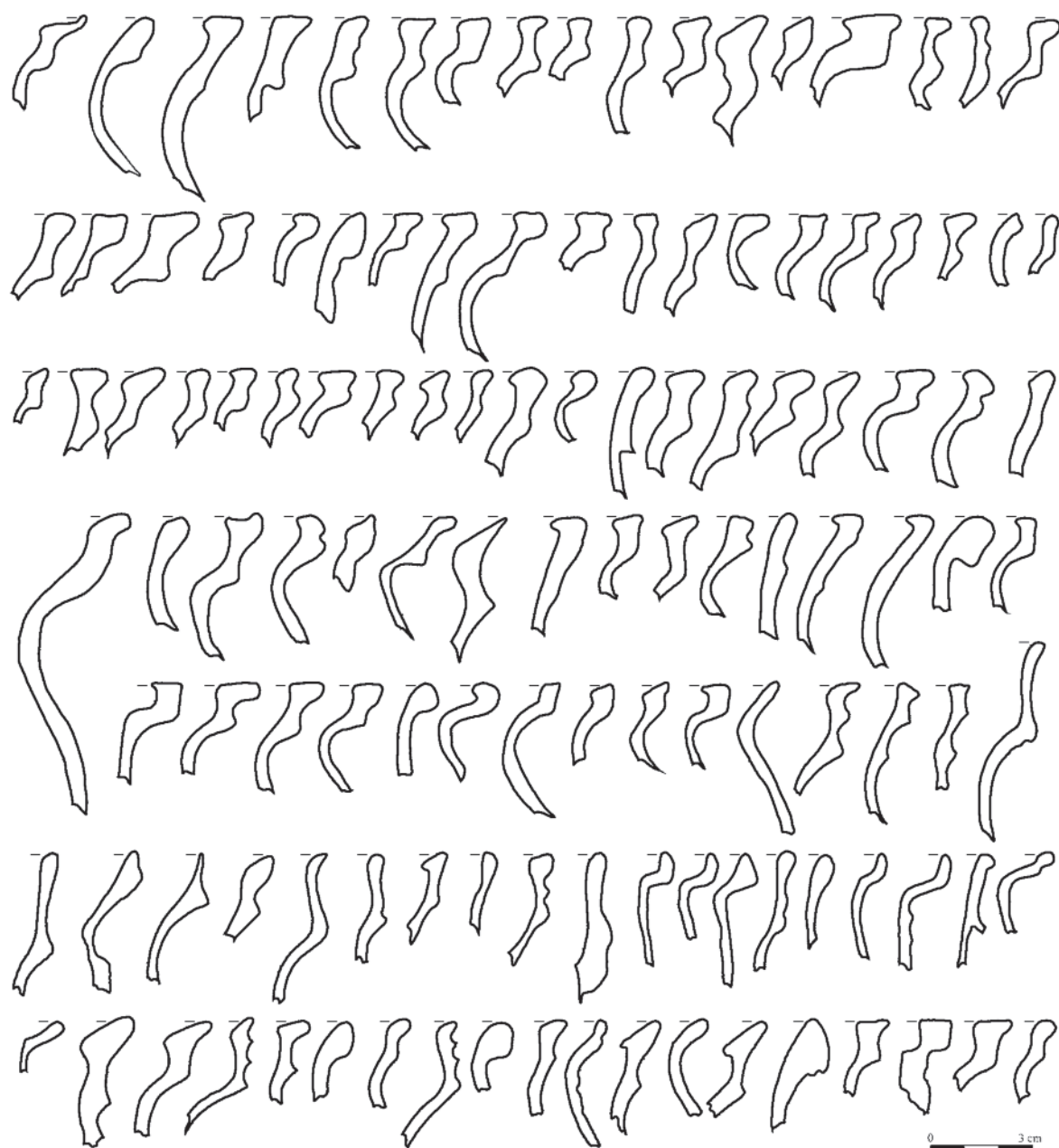
bor, zahrnující běžně užívané druhy nádob, jako jsou bezuché hrnce, poháry, džbány s uchem, kónické misky a poklice s knoflíkovitou úchytkou kromě pánví a zásobních nádob.

Z chronologicky citlivých zlomků nádob, ke kterým tradičně řadíme okraje (160 ks), uveďme převahu výrazně profilovaných vzhůru vytažených jedinců nižších i vyšších forem, deriváty jejich nižších forem, méně početné jsou manžetovité okraje, nálevkovitě vyhnuté okraje, jednoduché okraje a výjimečně ovalené; lze je přiřadit hrnkům, pohárům i džbánům (*obr. 7*). Okraje mis (29 ks) většinou kónických stěn jsou vzhůru nebo vodorovně vytažené nebo jsou stěny ukončeny nahoře vodorovným seříznutím (*obr. 8*). Početné jsou zlomky poklic (90 ks), možná také proto, že jsou dobře identifikovatelné (*obr. 9*). Pásková ucha džbánů (19 ks) jsou ojediněle přesekávaná nebo mají středovou lištu. Veškerá dna běžné keramiky (103 ks) nesou stopy podsýpky a některá mají obvodovou lištu. Některá také mají značku, většinou kruhovou (7 ks, *obr. 10*), ojediněle v podobě kříže (2 ks). Výzdoba nádob je zjištěna minimálně. Nepočítáme-li mezi výzdobné prvky převládající šroubovici, vyskytují se ojediněle rýhy, jednoduchá vlnice mezi rýhami a klikatka (3 ks, *obr. 10*) a řada drobných vrypů na podhrdlí. Materiál je většinou barvy světle hnědé nebo šedohnědé.

Soubor se jeví chronologicky jednotný a lze ho přiřadit nejspíše staršímu 14. století s možným přesahem. Z toho se vymyká pouhých 5 zlomků redukčně pálené keramiky s tlačným dekorem a nepříliš četná keramika ze svrchní vrstvy sondy I ležící těsně pod drnem, která patří evidentně až 15. století. Tyto mladší nálezy souvisejí se zástavbou okolního prostoru a běžným provozem v zázemí přiléhajících domů v pohusitské době.

KERAMICKÉ NÁLEZY ODLIŠNÉ KVALITY I PŮVODU

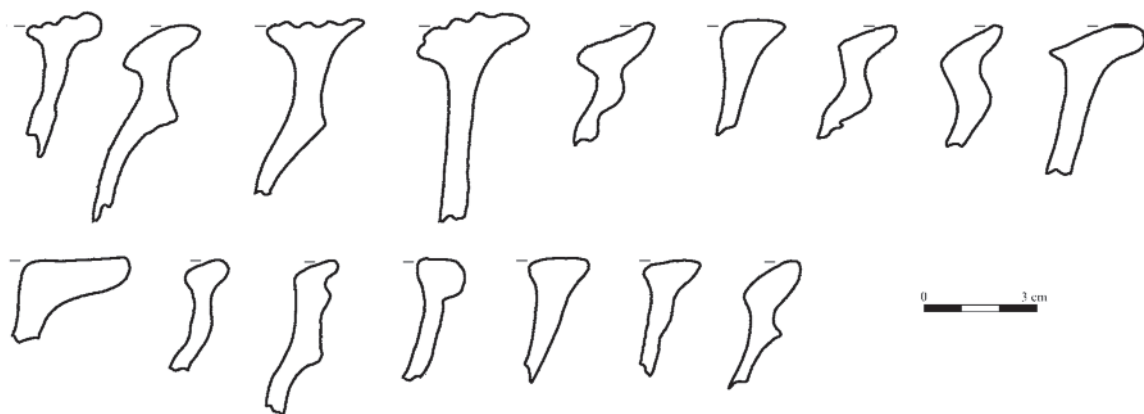
Nepočetné nálezy, které nelze v žádném případě spojovat s místní produkcí, představují zejména zlomky džbánu s promačkávanou patkou z okruhu německé kameniny (inv. č. K 6 550–552), hojněji zastoupené ve shodném časovém horizontu i v keramickém sortimentu nedaleké hornické osady Antiqua Cuthna (Valentová 1992, 62). Zlomek nožky s promačkávanou patkou, pravděpodobně napodobeninu těchto importů (inv. č. K 26 540), nalézáme analogicky rovněž v nálezovém fondu této hornické osady (*o. c.*, 64).

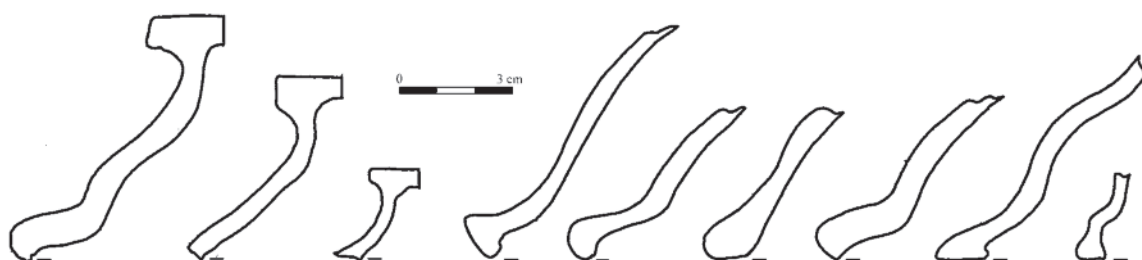
Obr. 7. Kutná Hora, pozemek kláštera Voršilek. Typy okrajů hrnků, pohárů a džbánů ze sondy I a II

Cizorodým prvkem je i fragment spodní části nádoby vyrobené z jemného bělavého materiálu (inv. č. K 26 545) a zlomky malých kulovitých nádobek z jemného šedivého materiálu (inv. č. K 26 568–572). Z produkce místních dílen se vymyká také červeně malovaná keramika (9 ks), i když její jednotlivé nálezy nejsou v prostředí středověké Kutné Hory ničím neobvyklým. Červenou malbu tvoří výhradně jedna linka aplikovaná na světle žluté keramice a červená malba byla zjištěna i na páskovém uchu. Není vyloučeno, že jde původně pouze o jednu nádobu, nanejvýš dvě. I když je produkce tohoto druhu keramiky i mimo tradičně uváděné oblasti možná, v Kutné Hoře doklady pro úvahy o místní výrobě rozhodně dosud neexistují.

Světlá keramika v počtu 141 zlomků (cca 12 %) představuje zejména užší poháry, širší hrnce s manžetovitým okrajem, pokličku a džbán. Dna této keramické skupiny jsou hrbolatá a odsazená obvodovou rýhou. Obvykle se vyskytuje šroubovice. Na osmi zlomcích byla zjištěna červeně malovaná linka. Poháry tohoto typu bývají považovány za importy v prostředí kutnohorské hornické aglomerace a jejího zázemí, což vyplývá z markantní odlišnosti jejich technologického zpracování (Tomášek 2005, 614–615). Přesto jsou

Obr. 8. Kutná Hora, pozemek kláštera Voršilek. Výběr z fragmentů mís ze sondy I a II

Obr. 9. Kutná Hora, pozemek kláštera Voršilek. Výběr z fragmentů poklic ze sondy I a II

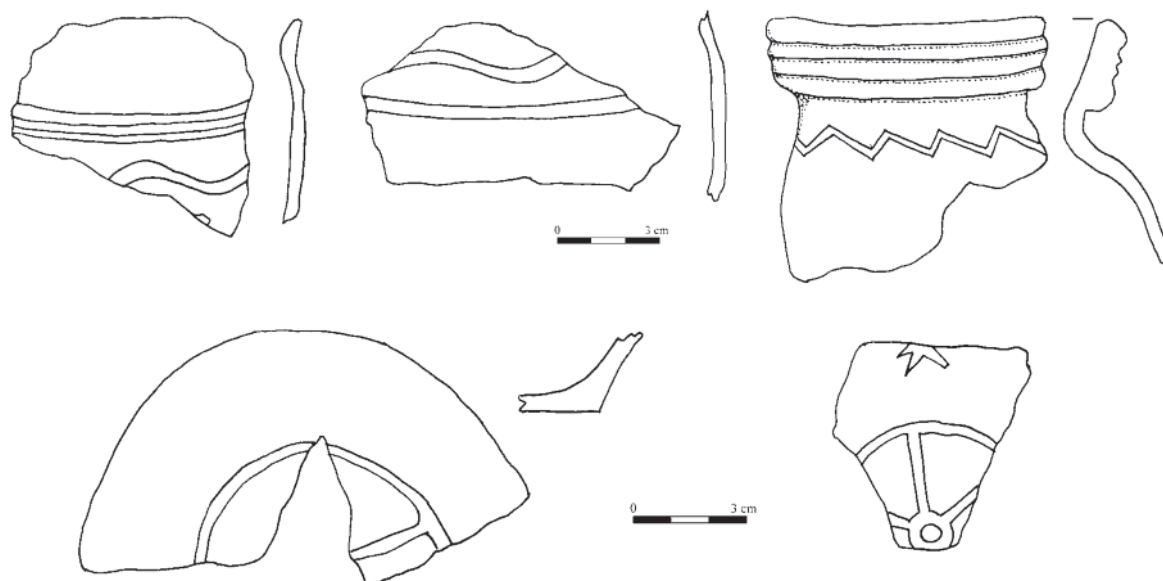
i v kutnohorské muzejní sbírce zastoupeny několika celými tvary a v lokálních souborech četnými zlomky. S přihlédnutím ke kategorii světlé keramiky tvoří cizí prvky téměř 13 % zkoumaného keramického souboru.

K cizím prvkům mimo okruh běžné keramiky patří i níže uvedená malá kolekce technické keramiky – kahanů, často s dutým válcovitým otvorem (celkem 33 zlomků, *obr. 11*), malý trojboký tygl (*obr. 11*) a pravděpodobně napodobenina tzv. „Eysendachtein“ keramiky (2 zlomky), jejíž obdobu nalezneme také v jiném souboru z Kutné Hory (viz středověká sbírka Českého muzea stříbra v Kutné Hoře – určení T. Velímského). Dosud neznámým prvkem jsou v kutnohorské keramice i tyglíkovité lampičky s odlišnou technologií.

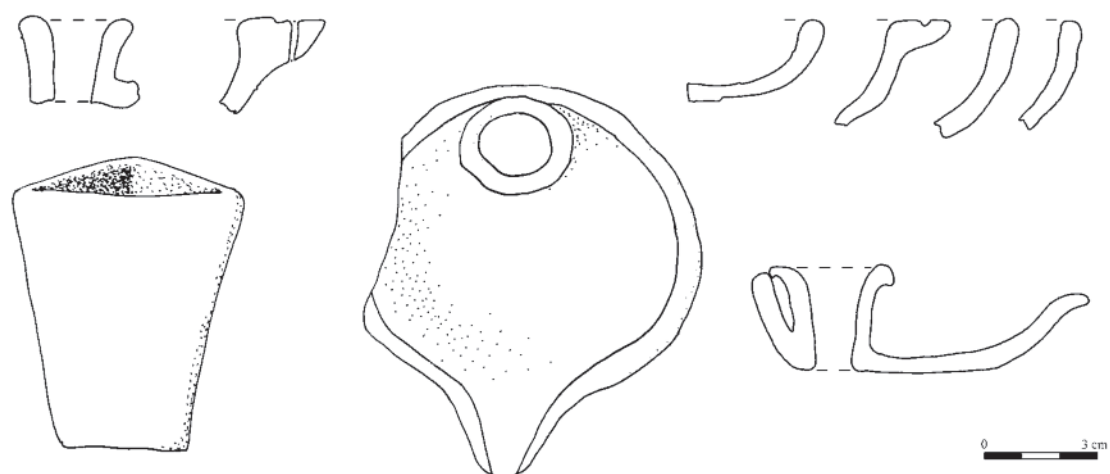
TECHNICKÁ KERAMIKA

Tato keramika vesměs jeví znaky jiných technologických postupů, téměř výhradně je zhotovena z odlišného keramického těsta, většinou z dobře plavené hlíny a nese doklady odříznutí z hrnčířského kruhu. Importy technologie dle některých názorů mohou souviset s přílivem německé populace ze saské strany Krušnohoří, jež se díky mimořádnému charakteru důlních činností udržela v prostoru Kutné Hory trvaleji (*Charvát 1985, 77, 79*).

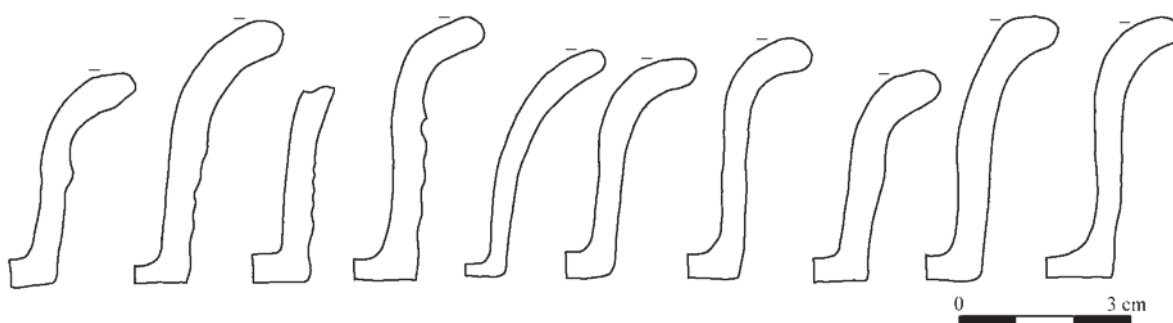
Kromě tyglíkovitých lampiček byly nalezeny i fragmenty kahanů, z toho dva kusy byly téměř úplné (*obr. 11*). Kromě dvou středových částí s válcovitým otvorem je představují i dva zlomky s nalepeným provrtaným výčnělkem u okraje; u obou lze konstatovat chybný provrt. Dna kahanů byla seříznuta strunou, jeden okrajový zlomek byl označen dvěma vsky. Ve větším množství je vidíme i v souboru z lokality Antiqua Cuthna (asi 60 ks), opět se středovými otvory s otevřeným hliněným válcem a s výčnělky k zavěšení nebo uchopení (*Valentová 1992, 63*). Jsou známy ze saských hornických území, kde na lokalitě Treppenhauer jsou doloženy již nejméně od konce 13. století (*Schwabenicky 1984, 51*), i když jiní autoři jejich vznik kladou výhradně až do 14. století (*Gühne 1982, 342–345*). Malý trojboký tygl o výšce 7 cm byl zachován v celém profilu (*obr. 11*).

Obr. 10. Kutná Hora, pozemek kláštera Voršilek. Výběr fragmentů den se značkou a stěn nádob s rytou výzdobou ze sondy I a II

Obr. 11. Kutná Hora, pozemek kláštera Voršilek. Výběr z fragmentů kahanů, trojboký tyglík

Obr. 12. Kutná Hora, pozemek kláštera Voršilek. Výběr z fragmentů tyglíkovitých lampiček užšího typu ze sondy I a II

Obr. 13. Kutná Hora, pozemek kláštera Voršilek.
Ukázky vtlačených značek na okrajích
tyglíkovitých lampiček

Fragmenty tyglíkovitých lampiček s alespoň částečně zachovaným dnem nesou jednoznačně stopy po odříznutí strunou, zatímco masivní těla nádobek se jeví stavěna ze silných válečků (*obr. 12*). Na povrchu jsou četné otisky prstů po jeho úpravách za mokra. Výpal je u těchto masivních jedinců redukční, barva na lomu i na povrchu vždy šedých tónů, materiál plavený. Známe však i lampičky jiného provedení, úzké, subtilnější stavby a výrazně cihlově červené barvy, pocházející ze staršího nálezů u hradeb ze vzdálenosti několika desítek metrů (viz středověká sbírka Českého muzea stříbra). Odlišnost od běžné keramiky nabízí myšlenku jiného technologického postupu aplikovaného při výrobě technické keramiky nikoli místním výrobcem, lasturu na dně totiž mají i fragmenty nalezených kahanů.

Část tyglíkovitých lampiček má na oblém okraji výrazné značení – jeden až tři vtlačené důlky – většinou jakoby malíkem ruky, sporadicky i vryp dřívkem (*obr. 13*). K ověření hypotézy, zda nejsou odlišné

značky spojeny i s odlišnou kvalitou materiálu, makroskopicky nepostizitelnou, byly vybráni makroskopicky shodní jedinci reprezentující tři skupiny vtlačených značek dle počtu důlků a v laboratoři Ústavu nerostných surovin v Kutné Hoře byla provedena analýza jejich nasákavosti. U vzorků byly zjištěny pouze zanedbatelné rozdíly, způsobené nestejnorodostí materiálu (17,5 %, 17,4 % a 19,1 %). V sondě I a II bylo nalezeno celkem 204 značených lampiček, což není z celkového počtu fragmentů ani půl procenta. Zatímco však v případě značených jedinců nejspíše evidujeme původní počet jedinců, neboť nepředpokládáme, že by některý celý výrobek měl na okraji značku dvakrát, srovnatelný počet celých neznačených výrobků neznáme. Při jejich masivnosti a vzhledem k rozměrům nalezených fragmentů odhadujeme původní množství výrobků zhruba na 12 000–14 000 lampiček (úvaha: 4 400 jedinců bylo vytríděno jako jen mírně poškozených, při masivnosti nádobek předpokládáme odlomení max. dvou zlomků; z počtu 51 800 fragmentů odečteme třikrát 4 400 ks, tj. 13 200 ks a zbývá 38 600 zlomků a 4 400 jedinců již „virtuálně celých“. Rozměry ostatních fragmentů nasvědčují rozbití nádoby max. na 4–5 kusů, předpokládáme tak dále počet zhruba 7 000–10 000 původních výrobků). Z tohoto pohledu by pak na každou značenou lampičku připadalo odhadem 60–70 kusů neznačených. Jistějším postupem k odhadu původního počtu by však bylo bezesporu použití výpočtu průměrné váhy nádoby vzhledem k celkové váze fragmentů. Vzhledem k tomu, že značené zboží se makroskopicky neliší vzhledem, tvarem ani kvalitou, nevíme přesně, proč bylo zboží nebo jeho část takto dělena do tří kategorií a můžeme vycházet jen z obecně platných úvah o funkcích značek na keramice. Kromě značek složených z důlků se ojediněle (5 ks) vyskytly i typy složené ze vseků nebo zářezů, a to ze dvou vseků, s velkým a malým vsekem, s důlkem a dvěma vseky a s důlkem a zářezem, a to výhradně v sondě I, kde naopak nebyl nalezen typ s třemi důlky zjištěný pouze v sondě II.

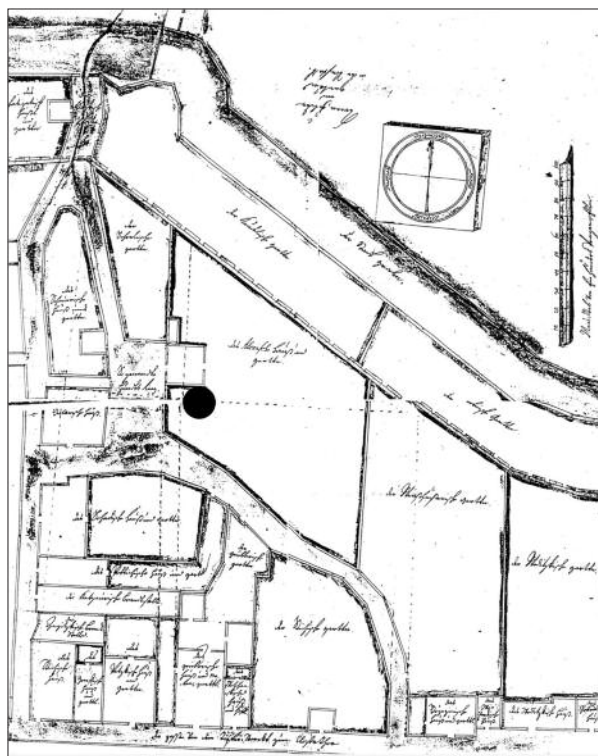
INTERPRETACE NÁLEZU

Nález více než 51 000 fragmentů jediného druhu technické keramiky na malé ploše nelze interpretovat jinak, než jako specializovanou produkci výrobního centra, působícího buď přímo zde nebo v blízkém okolí. Jeho nepřilíživě jasně interpretovatelné stopy odhalené jen drobnou sondáží přinesly informace o deponování materiálu pro výrobu keramiky i finálních výrobků, zčásti možná skladovaných, zčásti jistě představujících odpad, jak dokládají kazové výrobky s proděravěným, špatně vytaženým dnem nebo enormně zeslabeným. Dobově nezvyklý jev specializace hrnčířské výroby byl nepochybně vyvolán místními specifickými podmínkami překotného rozvoje dolování právě v období 14. století, spojíme-li si tuto výrobu s nutností osvětlit rychle budovanou a rozsáhlou spleť důlních prostor. Výrobce by měl zajištěn odbyt a pracoval by na „spole-

čenskou“ objednávku. Funkce těchto nádobek jako osvětlovadel je zdánlivě dobře doložena středověkou ikonografií s novozákonním motivem moudrých a pošetilých panen, a to již v 1. čtvrtině 14. století (*Skružný 1969, 818*), ale např. také pozdně gotickou nástěnnou malbou v chrámu sv. Panny Barbory přímo v Kutné Hoře. Některé užší tvary lampiček patřící k nalezenému souboru odpovídají rozměrem pohodlnému sevření v dlaní, a mohly tak sloužit spíše k mobilnímu svícení, širší tvary jsou zásadně stabilnější a jako předurčené k stabilnějšímu osvětlení prostoru; umístěny mohly být v důlních dílech ve vysekaných výklencích, kde se běžně předpokládá odložení hornických kahanů, důsledně dokládáné ilustracemi Kutnohorského graduálu z 90. let 15. století. Hořící kahany s plaménkem jdoucím výhradně z hubičky tam vidíme vyobrazeny položené ve skalních výklencích nebo uchopené palcem prostrčeným shora, jiná osvětlovadla zde nenalzáme (*Husa – Petrán – Šubrtová 1967, obr. 142, 148*). Naskytá se tak otázka, zda masové užití tyglíkovitých lampiček nebylo místně a zejména časově omezeno a hledání odpovědi by napomohlo srovnání s materiálem z jiných oblastí středověké těžby rud. Zatím je k dispozici pouze soubor jejich 30 fragmentů nalezený při ústí jedné ze šachtic v nedaleké hornické osadě Antiqua Cuthna shodného chronologického postavení (*Valentová 1992, 63*). Ač jsou ikonograficky podchyceny jako svítidla, jsou jejich nálezy z prostředí středověkých domácností spíše ojedinělé; při masivnosti střepe by byly i ve velkých nálezových souborech získávaných výzkumy městských jader dobře identifikovatelné. Zůstává tak otázka, do jaké míry byly skutečně využívány ke svícení a nakolik v tradičním biblickém výjevu působila ikonografická tradice.

REKONSTRUKCE PŮVODNÍHO STŘEDOVĚKÉHO PROSTORU

Lokalita se nachází u severního hradebního pásma, tvořeného dnes pouze rekonstruovaným zdívem vladislavského pásu hradeb, lemujícího i s příkopem okružní komunikaci, jejíž vybudování do jisté míry změnilo i modelaci terénu. V roce 1992 při budování kanalizační sítě před západním rohem severního křídla klášterní budovy byla zachycena v hloubce 4 m část hradebního zdiva s baštou, která se však zakrátko zřítíla po narušení mechanizací (*Šumberová 1992, 161*). Pravděpodobně patřila ke starší hradební zdi, předpokládané v těchto místech (*Herout 1949, 51*), k níž těsně přiléhal zkoumaný prostor a ocítal se tak zřejmě uvnitř hradeb. Dalším dokladem specializovaného využívání prostoru u hradeb bylo zjištění tří jam částečně vyplněných mastným šedozeleňým nebo zelenavým plastickým jílem, a to v hloubce od 250–270 cm pod dnešním povrchem silnice v důsledku překrytí mocnou barokní vrstvou a násypem tělesa komunikace. Byly zahlobeny do světle hnědé hlinité vrstvy ležící již na sprašovém podloží. Pouze v krátkém úseku byla pod ní zjištěna i spáleništní vrstva tvořená převážně mazanicí a černá blátivá vrstvička, snad původně nepatrná deprese, s keramikou spíše konce 13. století a množstvím kamenů. Objekt 1 měl výplň vrstvenou z okrových jílovitých a světle hnědých hlinitých vrstev proložených černými uhlíkatými vrstvičkami s keramikou kolem roku 1300. Objekt 3 byl vyplněn jemnou přepravenou spraší světle žluté až bělošedé barvy bez datovacího materiálu a výplň objektu 4 tvořil šedozeleňý mastný jíl, u dna ležela ještě čoučka žlutozeleného jílu, rovněž bez datovacího materiálu. Tyto objekty lze s velkou pravděpodobností interpretovat jako doklady určité fáze v procesu výroby keramiky související s plavením, zpracováním a „uležením“ keramické hlíny. Objekt 2 byl zřejmě vkopem pro zeď a v jeho záhozu byly nalezeny tyglíkovité lampičky.

Obr. 14. Kutná Hora, městská parcelace před stavbou barokního kláštera. Bodem vyznačeno místo sondáže poblíž linie ulice Zvonářské (Státní okresní archiv Kutná Hora, fond Voršílky)

Při někdejší rekonstrukci hradební zdi vladislavského opevnění byla do muzea v Kutné Hoře odevzdána rovněž kolekce tyglíkovitých lampiček, ale drobnějšího a užšího tvaru a jiné kvality. Byly zhotoveny z jemnějšího materiálu a výrazně oxidačně vypáleny. Menší kolekce byly odevzdány do muzea při budování komunikace (1967) a z vrtu vedoucího pod ní (1972, 1978); je tedy zřejmé, že celý prostor bývalé klášterní zahrady, tvořený dnes protáhlým parkem a komunikací, byl využit, byť možná krátkodobě, pro hrnčířskou výrobu.

Důkladná příprava stavby barokního kláštera zanechala i plán zachycující předchozí středověkou zástavbu (*obr. 14*). Plochy středověkých dvorků a zázemí domů se změnily v barokní zahradu a tak unikly větší devastaci, i když byl terén terasovitě upravován. Větším zásahem bylo jen recentní vybudování výše zmíněné komunikace. Prameny zde také uvádějí předhusitskou židovskou čtvrť zničenou Žižkovým vojskem v roce 1421 (*Fiala 1934, 56*). Zástavba zakreslená na barokním plánu by proto měla být pohusitská, i když mohla respektovat původní parcelaci. Nevelká čtvrť, kterou představovala Židovská ulice, židovská škola a několik domů, snad mezi uličkami Zvonařskou a Hloušeckou (*Herout 1949, 51*), se nemusela nutně s provozem hrnčířny vylučovat, zvláště předpokládáme-li spíše časově omezenou existenci obou (*Valentová 2002, 215*). Nedaleko odtud, údajně uvnitř hradeb, měl pracovat důl Kryky, který dosud připomíná pomístní název (*o. c.*). Rovněž i s jeho provozem by mohla souviset specializovaná produkce hrnčířské dílny, vzdálené odhadem 200 metrů východně. Existence důlního díla uvnitř hradeb nebyla nijak výjimečná, dokládá to i novější výzkum v Mincířské ulici, dnes uprostřed historického jádra města (*Tomášek 2005, 615*). Necelých 500 metrů severozápadně, na táhlém návrší proti hřbitovnímu kostelíku Všech svatých, existovala současně s hrnčířskou dílnou i horní osada Antiqua Cuthna, průběžně pohlcovaná překotným vznikem dalších důlních děl, ale průkazně existující ve starší části 14. století; založena byla snad už na konci století předchozího (*Valentová 1992, 62–65*). Obrovskou produkci specializované dílny tak lze nejspíše chápat jako důsledek poptávky prudce vzrůstajícího důlního podnikání a nabízí se i otázka vlivu blízké horní osady. Spojitost s horním podnikáním naznačují i nálezy kahanů, které sice mohly v miskovitém provedení sloužit jako osvětlovadla i v prostředí domácím, tam však není důvod předpokládat typ s válcovitým dutým středem nebo s možností zavěšení. Exploze důlního podnikání vyvolávala opouštění méně rentabilních důlních děl a je možné, že i v této oblasti byla důlní díla opuštěna už ve 2. polovině 14. století, jak by nasvědčovalo chronologické postavení keramického materiálu z nedaleké horní osady Antiqua Cuthna, a honba za zbohatnutím se posunula dále na jih. Mladší hrnčířské dílny máme pak z archeologických nálezů i písemnými prameny doloženy západněji u hradeb, v bartolomějské čtvrti, ale tam nám pouze svědectví produkce kamnových kachlů dokládá nastoupenou cestu města od prvotní, místy chaotické zástavby v důsledku všudypřítomné těžby k vznešenému zbohatlému prostředí druhého města po Praze.

PRAMENY

Archiv ARÚ AV ČR, č. j. 3256/92

Archiv ARÚ AV ČR, č. j. 368/89

Plán městské zástavby před stavbou kláštera – Státní okresní archiv Kutná Hora (fond Voršilký)

LITERATURA

Fiala, J. 1934: Dvory ve vnitřní Kutné Hoře. Jičínský (s určením předhusitské židovské čtvrti), Turnovský a Lexovský. In: Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české VIII, 2. sešit. Kutná Hora, 56–64.

Gühne, A. 1982: Spätmittelalterliche Tonlampen aus dem Stadtkern Freiberg. AFD Beiheft 17. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte II. Berlin.

Herout, J. 1949: Středověký půdorys a opevnění Kutné Hory, Zprávy památkové péče 9, 51–61.

Husa, V. – Petrů, J. – Šubrtová, A. 1967: Homo faber. Pracovní motivy ve starých vyobrazeních. Praha.

Charvát, P. 1985: Poznámky k německé kolonizaci východních Čech, Archaeologia historica 10, 75–80.

- Schwabenicky, W. 1984: Archeologický výzkum středověkého hornického sídliště na Treppenhaueru u Sachsenburgu, okr. Hainichen (NDR). In: Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami. Brno, 44–67.*
- Skružný, L. 1969: Tyglíkovité lampičky ve sbírkách východočeských muzeí, Archeologické rozhledy 6, 817–819.*
- Šumberová, R. 1995: Kutná Hora, Výzkumy v Čechách 1990/2, 161.*
- Tomášek, M. 2005: Zaniklé středověké důlní dílo v Kutné Hoře, Mincířské ulici, Archeologie ve středních Čechách 9, 605–620.*
- Valentová, J. 1989: Kutná Hora, Výzkumy v Čechách 1986–1987, 92.*
- Valentová, J. 1992: Antiqua Cuthna – zaniklá středověká osada na katastru Kutné Hory, Archeologia technica 8, 62–65.*
- Valentová, J. 2002: Středověká hrnčířská dílna v Kutné Hoře, Práce muzea v Kolíně 7, 213–221.*

PRODUCTION OF TECHNICAL POTTERY IN THE CONDITIONS OF THE EXPANSION OF MINING ACTIVITIES IN KUTNÁ HORA IN THE 14TH CENTURY

In 1986 the District Museum of Kutná Hora carried out a small trial excavation on the grounds of a former Ursulines monastery, close to the northern part of the city walls. The impulse for it was an accidental discovery of a cluster of fragments of one kind of technical pottery that is designated as "the crucible-shaped lamp." Test pits I and II found out that, straight under the surface, earth-levelling works damaged a medieval situation with evidence of local ceramic specialised production. The rescue excavation in an area of mere 25 m² metres yielded roughly 51.000 fragments of crucible-shaped lamps, out of which about 200 individuals had their rims marked with one, two or three dents. Part of the assemblage were also more than 30 fragments of miner's lamps, some of them with a central opening, and a small triangular melting pot. The accompanying pottery numbering approximately 1.200 fragments shows prevalingly evidence of the older part of the 14th century, with a possible minor overlap reaching into the next century. In addition to the common tableware, also fragments of German stoneware, red painted ware, bright yellow pottery and rarely also fragments differing in quality from the local production, were found. The discovered technical pottery, thanks to its way of fabrication, also offers a thought about the use of various technologies. The supposed workshop, evidenced also by defective goods, operated near the mining settlement of Antiqua Cuthna and the Kryky mine. Its specialisation was probably boosted by the rapid development of mining activities in Kutná Hora, as the lamps could have been used for illumination of mine spaces. Although their function as lamps is evidenced iconographically in the visual representation of the Biblical story of wise and foolish virgins, finds from the environment of medieval households are very rare and therefore, their mass production in connection with mining operations seems to be far better understandable.